

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 172.4(930.1)

В.І. Алещенко, канд. військ. наук, с.н.с.

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

У статті представлено комплексний аналіз становлення миротворчої діяльності в історико-психологічному вимірі. Розкрито роль психологічних компонентів в процесі підготовки військовослужбовців до дій у складі міжнародних миротворчих контингентів.

Ключові слова: миротворча діяльність, миротворчий контингент.

In the article the complex analysis of becoming of peacemaking activity in the historical-psychological measuring is presented. The role of psychological components in the process of preparation of servicemen to the actions in composition international peacemaking contingents is exposed.

Keywords: peacemaking activity, peacemaking contingent.

Миротворча діяльність (МД) свій історичний відлік розпочинає з кінця першої половини ХХ ст. Саме тоді, на початку 1948 р. відбулась перша миротворча операція під егідою Організації Об'єднаних Націй з нагляду за дотриманням перемир'я в Єрусалимі.

У подальшому навколо кордонів Ізраїлю на Близькому Сході, на Кіпрі та в Конго з 1954 до 1964 рр., а також у Кашмірі – були проведені миротворчі місії ООН, які нерідко супроводжувались помилками. На той час забезпечення миротворчих операцій здійснювалось невеликим штабом Секретаріату ООН у Нью-Йорку, який виступав допоміжною ланкою головного штабу ООН, а персонал миротворчих місій навіть не був знайомий між собою [2, 6].

Традиційна миротворчість виникла як наслідок холодної війни [2]. Вона розглядалась як один з методів, що був впроваджений міжнародним співтовариством як гарантія того, що війська США і Радянського Союзу не вступлять у прямий контакт на полі бою.

Миротворчі дії здійснювались нейтральними міжнародними військами, які розміщувались на території обох воюючих держав, після встановлення перемир'я за обопільною згодою. У цілому дані військові підрозділи виконували функції спостерігачів уздовж міжпозиційної лінії. Як правило, спостерігачі були не озброєними, а міжпозиційні війська, маючи особисту зброю, застосовували її лише у відповідності з жорсткими правилами.

Миротворчість на той час була покликана вирішувати завдання щодо запобігання, стримування і припинення воєнних дій між державами або всередині окремо взятої держави засобами посередництва мирної третьої держави, яке організовувалось і проводилось міжнародними організаціями. У середині 80-х років в Організації зі здійснення нагляду за дотриманням перемир'я ООН почали відбуватись зміни миротворчої діяльності, які тривали до початку 90-х років.

У даний період чітко окреслюються пріоритетні напрямки діяльності миротворців (тактико-стратегічне планування миротворчої діяльності, налагодження і координація системи взаємодії між членами місії, дослідницько-регуляторне оцінювання ефективності діяльності місії), які вимагають від миротворців аналітико-синтетичного і творчого складу розуму, комунікабельності й спеціалізованого експертного підходу до оцінки і характеристики роботи місії. На сучасному етапі розвитку світового співтовариства міжнародні операції щодо забезпечення миру і безпеки стали значно складнішими. Місцеві, регіональні чи міжнародні конфлікти, які характеризували холодну війну, зменшились чи майже зникли з міжнародної арени. Натомість стали з'являтися внутрішньонаціональні конфлікти етнічного характеру, через те що етнічні проблеми стали використовуватися

певними групами для зміцнення власної політичної та економічної влади.

Деякі нестабільні держави, які підтримувались однією з двох супердержав протягом холодної війни, були залишені їхніми колишніми „патронами” на призволяще [7]. Значна кількість таких держав з часом збанкрутувала через те, що вони поступово перетворилися в анархії. Внутрішньонаціональні війни, які почали виникати одна за одною, характеризуються наявністю крайніх цілей, елементами злочинності, значною чисельністю воюючих фракцій, розвитком гуманітарної кризи, масовими порушеннями прав людини та потоками біженців.

Складна військово-політична ситуація, що склалася на планеті, не залишила осторонь і Україну. Прошло вже більше десяти років, як молода незалежна держава Україна, приєднавшись до країн-миротворців, відрядила своїх військовослужбовців до складу миротворчої місії в зону конфлікту на територію колишньої Югославії. Відтоді українські миротворці взяли участь у 14 миротворчих місіях майже в усіх конфліктогенних регіонах планети. Чітке виконання мандата миротворчих міжнародних інституцій, професіоналізм, гуманне ставлення до мирного населення, готовність прийти на допомогу в найскладнішій ситуації слугували українським миротворцям підґрунтям здобуття високого авторитету.

Критично оцінюючи десятирічний досвід, слід вказати на складнощі та проблеми психологічного забезпечення військовослужбовців українського контингенту. Хоча дана проблематика й є інтернаціональною і має відношення й до інших армій, завдання покращення психологічного забезпечення серед миротворців українського контингенту постає актуальним та складним як у теоретичному, так і в практичному відношенні.

Отже, питання психологічного забезпечення діяльності миротворців в екстремальних умовах місії є досить складним та багатограним. Це означає, що миротворці зазнають не лише фізичної загрози, але й значного ризику виникнення нервово-психічних розладів, дезадаптації. Останні нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження боєздатності, конфліктів, зловживання алкоголем та інших негативних явищ.

Одним із перспективних подальших шляхів подолання вищезазначених негативних проявів психіки є впровадження заходів психологічної роботи на етапі підготовки миротворців до дій у складі миротворчого контингенту.

Весь спектр міжнародних миротворчих операцій (ММО) сьогодні зводиться до п'яти основних категорій дій військ, які входять до складу миротворчого контингенту: 1) підтримка дипломатичних зусиль світового співтовариства з урегулювання конфліктів; 2) ММО щодо збереження чи відновлення миру в регіоні, в якому відбувається конфлікт; 3) ММО з силового відновлення миру на визначеній території; 4) „гуманітарні інтервен-

ції", які проводяться миротворчими підрозділами в ситуаціях, коли порушення прав і свобод людини у конфліктних зонах набуває характеру суспільної катастрофи; 5) дії миротворців, які викликані непередбачуваними, загрожуючими змінами у міжнародній обстановці, у тому числі й у зв'язку із антитерористичними акціями [1, 4].

Вивчення практики здійснення міжнародної МД дозволило сформулювати принципи застосування ЗС у сучасних ММО. До них входять: можливість адаптації до обстановки у разі її зміни; постійна висока бойова готовність миротворчих підрозділів; висока бойова активність та рішучість військовослужбовців до ведення бою; раптовість дій; постійна і чітка взаємодія; рішуче зосередження основних зусиль миротворчих підрозділів на головних напрямках в потрібний час; урахування й використання в ході МД психологічного стану миротворців; підтримання та своєчасне оновлення боєздатності миротворчих підрозділів; міцне та безперервне управління ними; наполегливість у досягненні поставлених цілей ММО [1].

Серед завдань, що стоять перед миротворчими підрозділами, основними є такі: а) роззброєння і ліквідація незаконних збройних формувань у районі конфлікту; б) поетапне розведення ворогуючих сторін, недопущення їх пересувань та зіткнень, створення демілітаризованих зон та гуманітарних кордонів; в) нагляд за виконанням умов перемир'я і домовленостей про припинення вогню, охорона, контроль перевезень, недопущення незаконного (несанкціонованого) ввозу і вивозу озброєння, техніки та матеріально-технічних засобів; г) розмінування місцевості, створення умов для безпечного функціонування всіх видів транспорту і комунікацій та ряд інших.

Аналіз змісту миротворчих завдань, що виконуються на всіх етапах проведення ММО показує, що кожне з них потребує індивідуального планування, всебічної бойової підготовки особового складу, ретельного психологічного забезпечення відповідно до специфіки умов, в яких ці завдання виконуються. Досвід застосування міжнародних миротворчих підрозділів свідчить, що лише належна підготовка дасть змогу більш ефективно проводити самі операції, зводити до мінімуму матеріальні витрати і незворотні втрати серед військовослужбовців від непередбачених дій конфліктуючих сторін. Ступінь ефективності вищезазначених заходів залежить від наявності певної інформації, точності прогнозу щодо обсягу і змісту можливих миротворчих завдань.

Внаслідок вищезазначеного можемо стверджувати, що багатонаціональний характер ММО, особливості їх проведення, а також складність комплектування і підготовки відповідних миротворчих контингентів, управління ними та забезпечення їх при виконанні завдань сприяють утворенню нового напрямку військового мистецтва – миротворчості. Специфіка проведення кожної ММО потребує ретельного та всеохоплюючого аналізу умов їх проведення, вироблення наукових підходів щодо виділення необхідних сил і засобів, своєчасності їх здійснення, знаходження раціонального балансу між застосуванням військової сили та іншими заходами врегулювання кризи.

Досвід участі Сухопутних військ ЗС України в ММО свідчить, що миротворча діяльність є важливим завданням і потребує від особового складу специфічної підготовки (політичної, правової, мовної, психологічної); готовності до виконання невластивих для військовослужбовців функцій; готовності до виникнення позаштатних ситуацій і непередбачуваних обставин під час

виконання своїх обов'язків, які вимагатимуть нестандартних дій від усього особового складу миротворчого контингенту. Вищезазначені положення у цілому розкривають сутність та зміст основних компонентів миротворчості, які повинні виступати як найбільш важливі об'єкти психологічного забезпечення.

Таким чином, на наш погляд, психологічне забезпечення миротворчої діяльності являє собою комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримку в особового складу миротворчих контингентів високої психологічної готовності, на створення сприятливих психологічних умов для організованого і своєчасного виконання миротворчих завдань, на протидію чи запобігання негативному психологічному впливу з боку протидіючої сторони та зниження його дії на психіку миротворців, на збереження у них відповідної боєздатності. Сутнісною характеристикою предмету Психологічного забезпечення є психологічна підготовленість особового складу миротворчих частин та підрозділів, під якою ми розуміємо потенційну та фактичну психологічну здатність військовослужбовців до виконання цілей МД за будь-яких умов, у встановлені терміни й з високою ефективністю.

При найбільш загальному розгляді очевидно, що вона визначається психологічною дієздатністю миротворців, усвідомленням ними цілей і завдань, передбаченням можливих змін в обстановці [3]. Ступінь необхідної психологічної підготовленості особового складу до виконання завдань миротворчості може оцінюватись його потенційною здатністю до здійснення швидкого переходу до умов бойової діяльності, а в період проведення спеціальних ММО – можливостями до негайного виконання бойових завдань.

У сучасній військовій теорії сукупність матеріальних і духовних сил, що можуть бути використані для досягнення військових цілей, класифікується як бойовий потенціал. О.Г.Караяні на сторінках своєї праці „Вплив бою на психіку військовослужбовця” розмірковує відносно того, що психіка військовослужбовців-миротворців також має у своєму складі як одну із підструктур групу елементів, які можемо визначити як певний психологічний потенціал (ПсП). За своїм змістом він може бути наведений як сукупність психологічних можливостей людини, які обумовлені моральними, психологічними особливостями, що є передумовами виконання поставлених завдань [3]. Найбільш важливими структурними компонентами ПсП військових підрозділів виступають ступінь їх укомплектованості військовослужбовцями, що пройшли процедуру професійно-психологічного відбору, рівень психологічної підготовки (ПП) особового складу, ступінь їх професійної майстерності, наявні знання, вміння, навички, звички тощо.

Будучи приведеними в дію в процесі ММО, психологічні можливості миротворців трансформуються в практичний психологічний фактор певного рівня, що являє собою екстеріоризовану, зовнішню форму ПсП військовослужбовців. Виступаючи одним з визначальних компонентів психологічної підготовленості особового складу, успішності виконання бойових завдань, ПсП здійснює істотний вплив на хід і результат МД. Його стан у військових підрозділах також істотно залежить від якості їхньої укомплектованості, рівня ПП, бойової виучки, отриманих втрат і можливостей ліквідації їх наслідків. Ступінь і механізми реалізації потенційних психологічних можливостей, їх кількісні та якісні характеристики в процесі опредмечування залежать від того, наскільки активний і творчий характер носить процес ПсЗ миротворчості.

У результаті вищевикладеного МД потрібно розглядати як сукупність дій, що є синтезом елементів психіки миротворців та їх зовнішньо-предметних вчинків. І перші, і другі мають певний психологічний зміст і значення, а у своїй сукупності утворюють певну цілісність – психологічну підготовленість особового складу миротворчих частин та підрозділів. Це вказує, з одного боку, на її складний зміст, необхідність системного розгляду, а з іншого, вимагає досліджувати складові цього психологічного утворення через призму реально існуючих військових та соціально-психологічних відносин і механізмів.

Ключова роль в процесі миротворчої діяльності військовослужбовців посідає їх психологічна підготовленість, яка виступає як складне явище, яке є взаємозалежним з усіма сторонами їхньої діяльності:

по-перше, це – сукупність інтеріоризованих вимог, правил та обов'язків миротворців, що регламентують або забороняють певні дії;

по-друге, це – вихідна психологічна позиція, яку займають миротворці щодо свого морального вибору, поведінки в бойовій обстановці, щодо взаємовідносин з миротворцями інших держав;

по-третє, це – стійка сукупність існуючих у миротворчих підрозділах звичаїв, ціннісних значень, що перебивають у певній взаємозалежності та взаємозв'язку;

по-четверте, це – сукупність існуючих практичних суб'єктивно-мотивованих залежностей, взаємодій між суб'єктами та об'єктами МД, типові ситуації їх вибору, сплав досвіду, закріплені еталони, стереотипи, стилі поведінки;

по-п'яте, це – сформовані способи охорони системи регуляції поведінки особового складу миротворчого контингенту: застосовувані санкції, акції, оцінки [5, 8].

Ряд авторів, зокрема Л.В.Калинчук, О.Г.Караяні, І.П.Логінов психологічну підготовленість пропонують класифікувати як опосередковану і безпосередню. Перша включає до себе психологічні масовидні й соціально-психологічні феномени, що існують у межах об'єднання „суспільство – ЗС – види і роди ЗС – миротворчі підрозділи” [3].

Безпосередня психологічна підготовленість миротворців формується на основі функціонування та розвитку психологічних феноменів, що лежать в її основі, у таких межах „первинні миротворчі підрозділи – формальні та неформальні групи, що входять до них, – окремі миротворці”.

Залежно від того, як сукупність вимог МД відображається в індивідуальній психіці самих миротворців, можливе виділення таких особистісних елементів їхньої психологічної підготовленості: наявності у військовослужбовців почуття обов'язку, рішучості, відповідальності, гідності, честі. На них також здійснюють певний детермінуючий вплив ряд групових соціально-психологічних явищ: традицій, звичаїв, авторитетів, норм, цінностей, що мають місце в миротворчих підрозділах.

Досить складним теоретико-методологічним питанням дослідження психологічної підготовленості військовослужбовців є з'ясування місця, яке вона посідає в структурі МД. Для цього необхідно розглянути МД як підсумок складної багатопланової загальної специфічної детермінації, виокремивши при цьому індивідуаль-

ний і соціально-психологічний рівні психологічної підготовленості миротворців, а також ергономічні характеристики середовища, в яких протікатиме їхня службова діяльність [3].

Індивідуальний рівень психіки миротворців наведений їх особистісною психологічною підготовленістю до здійснення МД. Він, містить у собі когнітивні, емоційні, вольові, мотиваційні, операційні компоненти, а також психічне здоров'я.

Не менш важливими компонентами психологічної підготовленості миротворчих підрозділів виступають соціально-психологічні явища військового середовища, серед яких:

а) емоційний настрій найближчого соціального оточення військовослужбовців;

б) загальнодоступні для наслідування моделі поведінки в екстремальних ситуаціях;

в) поширені у підрозділах вчинки.

На певному рівні соціально-психологічного розвитку миротворчих підрозділів у них може складатися механізм колективно-групової саморегуляції поведінки в бойових умовах. Його суть полягає в тому, що значна частина миротворчих дій інтеріоризується самими миротворцями й сприймається ними як особиста система саморегуляції. Якщо суспільна думка військового підрозділу оцінює його як бойовий, згуртований й активний, якщо в ньому існують традиції взаємодопомоги, взаємовиручки, якщо страх втратити повагу товаришів є найсильнішим почуттям, тоді підрозділ може виступати для миротворців джерелом додаткових психологічних можливостей [1]. До інших факторів допоміжної мотивації психологічної підготовленості миротворців можуть бути також віднесені: увага держави до потреб військовослужбовців; надання їм відповідного соціального статусу; позитивна оцінка участі збройних сил у ММО з боку громадян; належний соціальний захист ветеранів МД.

Отже, як предмет ПсЗ миротворчої діяльності слід розглядати саме оптимізацію вищезазначених компонентів індивідуальної та групової психіки миротворців, які детерміновані оточуючими їх явищами соціально-психологічного та соціального середовища. Такий підхід дозволить, з одного боку, з'ясувати психологічні можливості миротворців й прогнозувати їхню поведінку, а з іншого – визначити соціально-психологічні та інші фактори особливих умов діяльності, які на них впливають.

1. Алещенко В. І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил): історія та сучасність: навч.-метод. посіб. – Х: ХВУ, 2000. – 87 с. 2. Вопросы мира и безопасности в Организации Объединённых Наций: операции ООН по поддержанию мира; введение к операциям ООН по поддержанию мира. – 2007. – С. 89–94. 4. Калинчук Л. В., Караяни А. Г., Логинов И. П. Технологии морально-психологического обеспечения: актуальные проблемы теории и практики. – М.: ВУ, 1997. – С. 98–128. 5. Корчемный П. А. Психические состояния личного состава в экстремальных ситуациях и управление ими // Гуманизация взаимоотношений военнослужащих: разрешение конфликтов и психотерапия. – М.: ВУ, 1995. – С. 20–25. 6. Монсеньор Мишель Дюбост. Пастир миру. – Львів, 2000. – 40 с. 7. Brown W. War and psychological condition of peace. – L., 1982. – 232 p. 8. Psychological factors of war. – Wash., 1988. – 502 p. 9. Rosenau P. V., Bredemeier H. Modern and postmodern concepts of social order // Social research. N.Y., 1993. – Vol 60. – № 2. – P. 337–362.

СТИЛІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТІВ У МІЖОСОБИСТИСНИХ КОНФЛІКТАХ

У статті проводиться аналіз наукових підходів стосовно стилів поведінки особистості під час протікання конфліктів. Розглядається проблема вирішення конфліктів у військовому середовищі, найпоширеніша їх класифікація, шляхи подолання, описуються основні стилі поведінки військовослужбовців. Надані рекомендації, які пропонуються безпосереднім командирам задля уникнення або продуктивного вирішення проблем між конфліктуючими сторонами.

Ключові слова: військовий колектив, конфлікт, класифікація конфліктів, конфліктогени, типи поведінки.

In the article the analysis of scientific approaches in relation to styles of conduct of personality during flowing of conflicts is considered. In the article the problem of conflicts in a military environment is considered, their most widespread classification, ways of overcoming, basic styles of conduct of servicemen are described. The recommendations which can be offered to the direct commanders for the sake of avoidance or productive decision of problems between conflicting parties is given.

Keywords: military collective, conflict, classification of conflicts, types of conduct.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головна умова згуртування військових колективів – здоровий морально-психологічний клімат. Військовий колектив зі здоровим морально-психологічним кліматом позитивно впливає на якість виконання поставлених завдань, сприяє підтриманню постійної бойової та мобілізаційної готовності підрозділу і сприяє гуманізації та демократизації взаємин у військовому середовищі. Вивчення та аналіз різних соціально-психологічних явищ, які мають місце у життєдіяльності військового підрозділу, допомагає командирів цілеспрямованіше й ефективніше працювати над формуванням та згуртуванням військового колективу. Практика показує, що там, де відсутня така систематична, цілеспрямована і планова робота командирів, мають місце порушення статутних правил взаємин, відсутнє взаєморозуміння між військовослужбовцями, які можуть призвести до різних суперечностей, взаємної протидії його членів на різних рівнях. Ці та інші негативні явища, які виникають у людських взаєминах, визначаються у психології як конфлікти [7]. Тому командири для попередження таких негативних явищ мають глибоко розуміти сутність конфліктів, їхню психологічну природу, організаційні, психічні й педагогічні причини виникнення, динаміку розвитку та залягодження, вміти класифікувати й прогнозувати їхні ознаки.

Мета статті – проаналізувати основні дослідження видатних радянських та зарубіжних психологів щодо розуміння конфлікту та на підставі систематизації результатів проведеного дослідження визначити певні рекомендації, що допоможуть розв'язати та подолати конфлікти у військових колективах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України "Про організацію оборонного планування" в державі запроваджена система оборонного планування, однією із складових якої є розробка Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки. У розділі "Розвиток гуманітарної та соціальної сфери" Державної програми були визначені основні напрямки роботи в гуманітарній та соціальній сфері. Ними вважають соціально-психологічне супроводження військової служби, морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування військ (сил), військово-патріотичне виховання [1, с.2, 31-32].

Військовий колектив зі здоровим морально-психологічним кліматом позитивно впливає на якість бойової і гуманітарної підготовки, стан військової дисципліни, сприяє підтриманню постійної бойової та мобілізаційної готовності підрозділу і врешті-решт сприяє гуманізації та демократизації взаємин у військовому середовищі.

Вивчення й аналіз різних соціально-психологічних явищ, які мають місце в життєдіяльності військового підрозділу, допомагає офіцерам цілеспрямованіше й ефективніше працювати над формуванням та згуртуванням військового колективу. Практика показує, що там, де відсутня така систематична, цілеспрямована і планова робота офіцерів, мають місце порушення статутних правил взаємин, відсутнє взаєморозуміння між військовослужбовцями, які можуть призвести до різних суперечностей, взаємної протидії його членів на різних рівнях. Ці та інші негативні явища, які виникають у людських взаєминах, визначаються у соціальній психології як конфлікти.

Тому офіцери для попередження таких негативних явищ мають глибоко розуміти сутність конфліктів, їхню соціально-психологічну природу, організаційні, психічні й педагогічні причини виникнення, динаміку розвитку та залягодження, вміти класифікувати й прогнозувати їхні ознаки.

Слово "конфлікт" у перекладі з латинської мови означає "зіткнення". В основі будь-якого конфлікту лежить протиріччя, що призводить або до конструктивних наслідків (наприклад, до посилення групової динаміки розвитку колективу), або до деструктивних (наприклад, до розвалу колективу).

Російський психолог Н.В.Гришина пропонує визначати соціально-психологічний конфлікт як зіткнення, що виникає і протікає у сфері спілкування і викликане суперечливими цілями, способами поведінки, установками людей в умовах їхнього прагнення до досягнення певних цілей [2].

Англійський соціолог Е.Гідденс визначає конфлікт як реальну боротьбу між діючими людьми чи групами, незалежно від того, якими є джерела цієї боротьби, її способи і засоби, що мобілізуються кожною зі сторін [3].

Конфлікт також можна визначити як відсутність згоди між двома або більшою кількістю сторін, що можуть бути представлені конкретними особами чи групами осіб. Кожна сторона робить усе можливе, щоб було прийнято саме її точку зору чи мету, і заважає іншим робити те ж саме.

Навряд чи хто стане оскаржувати твердження про те, що конфлікти є невід'ємним супутником життя. На думку фахівців, до 15-20% часу йде на з'ясування відносин, примирення сторін в конфлікті. В перший день конфлікту продуктивність праці знижується удвічі, в другій – більш ніж на третину, на четвертий – вона нижче на 15%. Особливо небезпечні затяжні, триваючі місяцями, а іноді і протягом років, конфлікти. Колектив стає приреченим на відставання.

Багато уваги у цьому питанні слід приділити розглядаючи військовий колектив. У процесі спільної життєдіяльності військовослужбовці постійно взаємодіють один з